

DOI: <https://doi.org/10.18524/2519-2523.2025.20.344132>

УДК 929:61]Липа,Коллард:[325.83:329](477.74-25)«1917/1921»

IVAN LYPA AND YURIY COLLARD: THE FATE OF TWO MINISTERS**Olga Zubko**

PhD (History),

Senior Lecturer,

Department of History and Archaeology,
Vasyl Stus Donetsk National University
2 Hrushevskoho St, Vinnytsia, 21050,
Ukraine

ORCID iD:

<https://orcid.org/0000-0002-7052-1472>E-mail: zubkoolga5@gmail.comCitation: Zubko, O. (2025) Ivan Lypa and Yuriy Collard: the fate of two ministers, *Chornomors'ka mynuvshyna: transactions of Department of Cossack History in the South of Ukraine*, 20, pp. 120–125.

Submitted: 10.10.2025.

Abstract

The article deals with the intersection of the life paths of Ivan Lvovych Lypa (1865–1923) and Yuriy Zherardovych Collard (1875–1951) during the formation of the Ukrainian national movement and state formation during the first decades of the 20th century, against the background of historical events in Eastern Europe, the foreign policy interests of Ukraine's neighboring states, and the political problems of Ukrainian emigration. The purpose of the publication is to clarify information about the life and work of I. L. Lypa and Y. Zh. Collard. In particular, it concerns an event during the Romanian occupation of Pokuttya and the Galician Hutsul region, which radically changed the fate of the former ministers.

Keywords: Yuriy Collard, Ivan Lypa, Yuriy Lypa, UNR, ZUNR, Romanian occupation of Pokuttya and Galician Hutsulshchyna, emigration, Ukrainian national movement

ІВАН ЛИПА ТА ЮРІЙ КОЛЛАРД: ДОЛІ ДВОХ МІНІСТРІВ**Ольга Зубко**

кандидат історичних наук,

Кафедра історії та археології

Донецький національний університет

імені Василя Стуса

вул. Грушевського, 2, м. Вінниця,

21050, Україна

ORCID iD:

<https://orcid.org/0000-0002-7052-1472>E-mail: zubkoolga5@gmail.comЦитування: Зубко О. Іван Липа та Юрій Коллард: долі двох міністрів. *Чорноморська минушина* : зап. Від. історії козацтва на півдні України: зб. наук. пр. / за ред. В. А. Смоля. Одеса : ФОП Бондаренко М. О., 2025. Вип. 20. С. 120–125.

Отримано: 10.10.2025 р.

0,55 д.а.

Анотація

У статті йдеться про перетини життєвих шляхів Івана Львовича Липи (1865–1923) та Юрія Жерардовича Колларда (1875–1951) під час становлення українського національного руху та державотворення упродовж перших десятиліть ХХ століття, на тлі історичних подій у Східній Європі, зовнішньополітичних інтересів сусідніх з Україною держав, політичних проблем української еміграції. Метою публікації є уточнення інформації про життя та діяльність І. Л. Липи та Ю. Ж. Колларда. Зокрема йдеться про подію під час румунської окупації Покуття та Галицької Гуцульщини, що докорінно змінила долі колишніх міністрів.

Ключові слова: Юрій Коллард, Іван Липа, Юрій Липа, УНР, ЗУНР, румунська окупація Покуття та Галицької Гуцульщини, міжвоєнна українська еміграція, український національний рух.

Життєві шляхи двох міністрів УНР – міністра віросповідань Івана Львовича Липи (1865–1923) та міністра шляхів Юрія Жерардовича Колларда (1875–1951) – несподівано перетнулися у Прикарпатті, недалеко від Березова Нижнього (Коломийщина), наприкінці травня 1919 р. Повертаючись з Косівського санаторію, обоє були не тільки заарештовані й пограбовані, а й ледь не розстріляні румунами. Останні, прихопивши державні та партійні гроші, чимало особистих речей заарештованих, щоправда, зробили запит до своєї столиці стосовно українців. Відповідь з Бухаресту надійшла в формі наказу: українських урядовців (а з ними ще й Юрія Липу, Лідію Коллард та Івана Андрущенко) звільнити за умови їхнього виїзду з румунської території протягом 24 годин. Однак, наказ було проігноровано: усіх повели розстрілювати. Від самосуду українців урятувала тільки втеча Ю. Колларда з-під варті. Без документів і перепусток потерпілі тиждень переховувалися в горах. І саме ця подія ще неналежно висвітлена біографами Івана Липи [8], Юрія Липи [9] та Юрія Колларда [4; 6].

Юрій Коллард та Іван Липа познайомилися 26 лютого 1900 р. у Харкові під час Шевченківського свята, організованого студентською громадою. «Не вважаючи на конспіративність зібрання, присутніх було біля 100 чоловіка. Свято пройшло з великим піднесенням. Були реферати, промови, співи, деклямації. Здається, М. Русов читав реферат про Шевченка, Д. Антонович зробив огляд українського руху за минулий рік, Д. Дробязко деклямував «Кавказ», громадський хор співав «Заповіт», «Ще не вмерла Україна» та інші. На святі були представники від різних організацій: від москалів був відомий соціаліст-революціонер П.Л. Лавров, від польської корпорації – Данилович, від грузин – Джепарідзе. З гостей українців були: з Полтави – П. Понятенко і С. Петлюра, з Одеси – І. Липа, з харківських громадян – М. Міхновський, старий Піснячевський та інші. На привітання гостей відповідав Д. Антонович. Під кінець свята М. Міхновський з великим піднесенням виголосив свою другу промову на тему «Самостійна Україна»... Блискавкою ударила по нас та промова. Всі були наче перелякані несподіванкою й на дві-три секунди в кімнаті настала мертва тиша, але скоро розляглися гучні оплески. Всі були в якомусь екстазі...» [2, с. 22].

У своїх мемуарах Юрій Коллард згадував Івана Липу як засновника так званої «Тарасівської громади»: «Братерство Тарасівців заложено в літі 1891 на могилі Шевченка. Основоположниками його були: Микола Байздренко, студент Харківського Ветеринарного інституту, Михайло Базькевич, студент Харківського технологічного інституту, Іван Липа, студент Харківського університету, медичного факультету, Віталій Боровик, студент Харківського університету, природознавчого факультету... В. Боровик скоро від'їхав до Києва і приніс туди цю ідею. Київський гурток, oprіч В. Боровика, складався з Є. Тимченка, М. Кононенка, О. Черняхівського, М. Міхновського, В. Самійленка. В Одесі був Д. Сигаревич, у Чернігові – М. Коцюбинський. В Харкові до основоположників пристали: студенти університету Л. Кривко, О. Бурлюк, М. Дмитрієв; студенти техніки: М. Яценко і Г. Чубенко; студенти Ветеринарного інституту: Д. Дробиш і О. Столбин. Із інтелігентів були: Зозуля, народний учитель, В. Степаненко і А. Катрухин, письменник» [2, с. 22].

Також мемуарист запам'ятав І. Липу як активіста Української демократичної партії: «З активніших представників цієї партії були: Є. Чикаленко, С. Шелухин, М. Дмитрієв, Л. Жебуньов, І. Липа, І. Луценко та Г. Ротмістрів. Програму партії ухвалено на з'їзді восени 1904 р., а вже в кінці року та в початку 1905 р. почала в партії намічатися нова течія на чолі з Б. Грінченком та С. Єфремовим, так званого радикального народництва. Представники цієї течії утворили «Українську Радикальну Партію», яка видала у Львові кільканадцять брошур. Наприкінці 1905 р. обидві партії знов об'єдналися в одну під назвою – «Українська Демократично-Радикальна Партія» [3, с. 132].

Однак вдруге в житті І. Липа і Ю. Коллард зустрілися у Прикарпатті в травні 1919 р. До того Юрій Жерардович працював інженером – у Харкові, на будівництві Транссибірської залізниці в Красноярску, на Кавказькій залізниці в Катеринодарі та Кубані, а також очолював Управління залізниць на Поліссі. Іван Львович – лікарював на Полтавщині та Одещині, брав участь в українських культурних, політичних та громадських товариствах, був делегатом до Української Центральної Ради, комісаром уряду УНР в Одесі, лікарським інспектором міста за Гетьманату.

В часи Директорії Ю. Коллард очолив транспортне міністерство. Тоді як І. Липа став міністром культів, опікувався питаннями культури та віросповідання. Він доклав чимало зусиль для втілення у життя закону «Про вищий уряд Української Автокефальної Православної Церкви», адже 1 січня 1919 р. Директорія УНР на чолі з Симоном Петлюрою (1879 – 1926) урядовим законом проголосила автокефалію Православної Церкви в УНР. Але на початку лютого 1919 р. Директорія під тиском більшовиків залишила Київ.

Для І. Липи особисто маршрут відступу проліг через Вінницю – Рівне – Броди – Коломию – Станіслав – Косів. У Косові знаходився відомий санаторій А. Тарнавського. Іван Львович попрямував сюди відновити сили після тривалої хвороби. Його товаришами по відпочинку (з 17 травня 1919 р. по 24 травня 1919 р.), окрім сина, виявилися Юрій Жерардович та Лідія Миколаївна Колларди, а також секретар УПСС, державний службовець Іван Іванович Андрущенко (1890 – 1941).

Курортники, самі того не відаючи, потрапили в епіцентр румунської окупації Покуття й Галицької Гуцульщини (нині територія Городенківського, Снятинського, Коломийського, Тлумацького, Тисменицького, Косівського, Верховинського і Надвірнянського районів Івано-Франківської області), що стала результатом дипломатичних взаємин польського та румунського військового керівництва, а також Антанти.

Польщі була вигідною агресивність Румунії щодо українців, бо це послаблювало південний відтинок фронту українсько-польської війни й відволікало немало військово-матеріальних ресурсів ЗУНР. Тому вже на початку 1919 р. Варшава встановила тісні військово-дипломатичні стосунки з Бухарестом, куди скерувала військову місію на чолі з генералом С. Лямезаном. При командуванні румунського війська в Буковині було сформовано польське військове представництво. Поляки прагнули залучити військовий потенціал Румунії до спільних дій проти українців.

У свою чергу Антанта побоювалася експорту більшовицької революції на захід, вважаючи радянську Росію дестабілізуючим чинником, що заважав наведенню післявоєнного міжнародного порядку. Її керівництво терміново вживало запобіжних заходів. На засіданні Ради Чотирьох 27 березня 1919 р. за участю Вільсона, Клемансо, Ллойд-Джорджа та Орlando головнокомандувач союзного війська маршал Фош рішуче заявив: «Щоб зупинити проникнення більшовизму, потрібно створити бар'єр з Польщі і Румунії, закривши Лемберзький прохід» [3, с. 197]. Керівництво держав Антанти пропонувало румунському прем'єр-міністру І. Братіану погодитися на створення спільного польсько-румунського антибільшовицького фронту. До того ж Польща в умовах складних перипетій українсько-польської війни домагалася від Румунії здійснення рішучих антиукраїнських військових акцій.

Підготовка румунськими військами до захоплення південно-східної частини Галичини розпочалася з 13 січня 1919 р. Генерал Я. Задік віддав наказ про введення стану облоги у Кіцманському, Заставненському, Вашківському, Сторожинецькому повітах, тобто якраз на тих буковинських землях, які безпосередньо прилягали до Покуття і Галицької Гуцульщини.

До усього, ведучи підготовку до військової акції проти ЗО УНР, румунський уряд домагався рішучих репресивних заходів щодо тих, хто з румунською окупацією Буковини переїхав до Галичини. Упродовж другої половини квітня – початку травня 1919 р. було видано розпорядження за № 291 всім постам, кожному жандарму зокрема, підготувати списки осіб, «... які брали участь в політичному житті краю, а ... особливо тих, що виїхали на Україну, визначити, чи вони увійшли там до війська, що роблять, чим займаються ...» [1, с.140]. Префекти повітів, які безпосередньо прилягали до Покуття й Галицької Гуцульщини, зобов'язувались щотижня давати письмову інформацію про стан і настрої місцевого населення.

Уряд ЗО УНР намагався уникнути можливої агресії Румунії дипломатичним шляхом, тому Державний секретаріат ухвалив рішення не проводити мобілізації. Це було невдале рішення, оскільки з кінця лютого до середини квітня на пограниччі з Покуттям спостерігалася концентрація румунських військ. Невдалою виявилася і спроба порозумітися з румунським генералом Я. Задіком.

Отримавши згоду Антанти, румунський уряд дав розпорядження генеральному штабу розробити план військової операції щодо захоплення краю. Після затвердження плану під

кодовою назвою «Покуття» король Фердинанд особисто інспектував війська. Відповідно до плану військової операції румунська армія повинна була перейти галицько-буковинське пограниччя і зайняти територію Східної Галичини між Карпатами і Дністром по лінії Надвірна – Отинія – Незвисько. Начальник румунського Генштабу генерал К. Презан наказував командуванню 8-ї дивізії, що «... Румунія безпосередньо зацікавлена в тому, щоб контролювати залізницю Чернівці – Коломия – Городенка, Коломия – Рахів – Сігет, якими здійснюється зв'язок між Буковиною і Трансильванією...». Він вимагав, щоб румунські війська уникали конфліктів з армією ЗО УНР, мотивуючи це тим, що нібито «... Румунія прагне підтримувати доброзичливі стосунки зі своїми сусідами» [1, с. 140].

Для виконання операції румунські війська було поділено на три групи. Перша, центральна група, згідно з планом операції повинна була вести наступ у напрямку Неполоківці – Снятин – Коломия. Північна група здійснювала наступ у напрямку Киселів – Городенка – Незвисько. Південній групі, відповідно до диспозиції командування, було поставлене завдання вести наступ у напрямку Вашківці – Залуччя – Вижниця – Кути – Косів. Командувати операцією «Покуття» румунський генштаб доручив полковнику Г. Лічу [3, с. 199].

Готуючись до збройного виступу проти ЗО УНР, румунський генеральний штаб 22 травня 1919 р. в ультимативній формі вимагав від окружного військового командування м. Коломії звільнити територію від кордону з Буковиною до залізничної лінії Станіславів – Коломия: «Змушені необхідністю встановити зв'язок між буковинським і північнотрансильванським фронтами і з огляду на обставину, що цей зв'язок може бути установлений тільки через оволодіння залізничною лінією Коломия – Мармарош – Сігет, наші окупаційні війська на Буковині отримали наказ вранці 24 числа цього місяця просунутися вперед і зайняти згадану залізничну лінію. Водночас верховне командування румунської армії видало інструкцію, щоб при виконанні цього чисто військового завдання ми оминали сутичок з вашими військами» [1, с. 139].

Окрім цього, під виглядом боротьби з угорським комуністичним режимом, румунський уряд зажадав від українців протягом 24 годин (за іншими даними – 12 годин) передати в розпорядження румунського війська залізницю: «... усунути українські війська із залізничних шляхів (Снятин, Коломия, Хриплин, Делятин, Ясіня) та з повітів лежачих при цих шляхах, бо вимагають того стратегічні румунські пляни проти Мадярів. Жадання своє оправдовує румунський комендант приказом своєї влади за згодою Антанти» [3, с. 200]. 24 травня 1919 р. румунські війська зайшли на територію Покуття й Галицької Гуцульщини. Державний Секретаріат ЗО УНР віддав наказ військам УГА у м. Коломії не чинити збройного опору і розпочати евакуацію.

Відпочиваючі не повірили інформації, вважаючи її польською провокацією. Однак, коли побачили грабунок румунами тютюнової крамниці на власні очі, вирішили негайно повертатися кіньми та «фіякром» до Коломії (від Косова до Коломії – приблизно 34–38 км. – О. З.). На руках Івана Львовича на той час були партійні («самостійницькі») гроші, які потрібно було доставити до Станіслава, та відповідні документи до них. Коллард з Андрущенком також мали при собі велику суму грошей «спільників і родичів на справу переробки лісу» [5, с. 81].

Вирішили розділитися на дві групи та добиратися до Пістиня (нині село Пістинь в Косівському районі. Від Косова до Пістиня – 7 км. – О. З.) різними дорогами. В Березові Нижньому батько і син Липи та дружина Колларда зупинилися в місцевого священника Даниловича, щоб дочекатися самого Колларда з Андрущенком, які прийшли страшенно втомленими та розповіли, що були схоплені румунами як «більшовики». Але на щастя через місцевого перекладача вдалося довести, що вони лікувалися в санаторії. Румуни наказали не вештатися вулицями та відпустили, але ненадовго. Невдовзі всі п'ятеро були заарештовані й пограбовані.

Зі щоденника І. Липи відомо, що арешт відбувся в хаті господаря Сімчича 30 травня. Іван Львович заявив про крадіжку двох годинників, офіцер удавав, що не розуміє. Юрій звернувся до нього французькою та німецькою – без результату. Юрій Жерардович заявив, що не може нікуди їхати, бо у нього вкрали пальто. Через пару хвилин жовніри пальто повернули, а офіцер урочисто заявив: «Румунський солдат не візьме ніколи нічого!» – «А годинники? А тютюн? А кошик? У мене все пропало». Відповіддю була мовчанка [5, с. 84–85].

Тиждень тримали у в'язниці с. Яблунового батька і сина Лип, подружжя Коллардів та Андрущенка. Іван Львович згадував, що особливо не хвилювався, лишаючись переконаним щодо україно-румунського непорозуміння. А ось Юрій Жерардович, навпаки, стверджував, що справа занадто серйозна – «аж до можливого розстрілу їх усіх». І він мав рацію. Від розстрілу вони врятувалися лише тому, що Коллард зміг втекти. Фактично відтоді дороги двох міністрів розійшлися.

Лідія Миколаївна, котра залишилася чекати чоловіка у Березові Верхньому, таки його дочекалася. Колларди спромоглися дістатися Відня, а вже звідтіля переїхати до міжвоєнної Чехословаччини. Спочатку Юрій Жерардович ще працював інженером «при одному із земських закарпатських урядів». Та затриматися тут надовго йому завадили проукраїнські погляди. Тому наприкінці 1926 р. він з дружиною переїхав до містечка Пршеров. Фах інженера-архітектора дозволяв Колларду в Пршерові займатися будівництвом, однак замість залізниць чехи довірили йому будівництво шкіл. Там затримався до квітня 1935 р. У травні 1935 р. колишнього міністра транспорту УНР було переведено до Брна «до однієї із центральних установ» з хорошим заробітком – 4 000 крон [7, с. 149–151].

В активі Юрія Колларда на 1938 р.: співзасновництво Легії українських націоналістів (1925 – 1929), а ще «опікунство» над двома українськими громадськими організаціями: Студентською громадою в Брні (на 1937 р. у місті проживало 420 українців, з них 60 студентів Масарикова, Технічного, Ветеринарного університетів – О. З.) та Українською громадою в ЧСР (1927 – 1945). В останній він обіймав посаду заступника голови Центральної управи.

Коллишній підполковник армії УНР, громадський діяч і публіцист, інженер Василь Хомич Прохода (1890 – 1971) згадував, що Ю. Коллард дуже обережно та скупко розповідав про себе, його оповідки були здебільшого про колег: Д. Антоновича, М. Галагана, Д. Дорошенка, А. Ливицького, Є. Маланюка, М. Омеляновича-Павленка, С. Шелухіна, С. Сірополка, а також І. Липу – про усіх тих, кого цінував та поважав. Розповідаючи, зокрема, про Івана Липу, він відзначив активну участь того в розробці проекту Конституції УНР 1920 р., а ще закону про автокефалію Української православної церкви [7, с. 247].

Доля відміряла І. Липі ще чотири роки життя. Після тієї рокової події в Карпатах обох Лип і Андрущенко ще чекала тижнева мандрівка горами й полонинами, допоки вони не повернулися до Печеніжина, де за сприяння місцевого старости Бодруга та інженера Годило-Годлевського їм вдалося отримати перепустки до Городенки, а звідти й до Коломиї. Звідти евакуювалося на Кам'янець освітнє та морське міністерства. «Почали клопотатися й ми, щоб разом виїхати. Дістали посвідчення від Мін. Мор. і освіти, що я міністр, що Юрко й Андрущенко мої урядовці і за одну-дві години перед виходом вальки міністерської дістали від румунів перепустки. То були щасливі дні нашого тяжкого життя. Нарешті ми в поїзді. І не снилося нам, що таким чином ми дістанемося на Україну» [5, с. 105].

У Кам'янці-Подільському Іван Львович обіймав посаду лікаря військового міністерства УНР. Як член президії Всеукраїнської національної ради брав участь у її роботі. Деякий час був міністром охорони здоров'я в українському еміграційному уряді. З 1922 р. відійшов від політики, оселився в невеличкому містечку Винники поблизу Львова, де продовжив лікарювати. А 13 листопада 1923 р. у віці 58 років І. Липа відійшов у вічність.

Пригода, що сталася на життєвому шляху двох міністрів, дивовижне уникнення розстрілу та вихід з небезпечної території змінили їхнє подальше життя як географічно, так і ментально. Однак їхнє потрапляння в епіцентр румунської окупації Покуття та Галицької Гуцульщини не тільки додало нові факти до біографій та сутнісних характеристик цих українських діячів, а й показало наміри Польщі на завершальному етапі українсько-польської війни.

Джерела та література:

1. Бурнадз М. На українсько-румунським пограниччю. *Календар «Червоної Калини»*. Львів. 1931. С. 133–141.
2. Коллард Ю. Спогади юнацьких днів: українська студентська громада в Харкові і Револуційна українська партія 1897 – 1906 / ред. М. Антонович. Торонто, 1972. 223 с.

3. Королько А. Румунська окупація Покуття й Галицької Гуцульщини (травень – серпень 1919 р.). Передумови, перебіг, наслідки. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 6: Історичні науки*. 2016. Вип. 14. С. 195–210.

4. Лавров Ю. П. Коллард Юрій. Енциклопедія історії України. Київ: Наукова думка, 2007. Т. 4. С. 454.

5. Липа І. Зі щоденника. Правдиві події 1919 р. Юрій Липа. *Збірник статей і матеріалів, приурочених 100-літньому ювілею з дня народження Юрія Липи* /упоряд. І. Скрипник. Івано-Франківськ: Факел, 2021. С. 79–105.

6. Пилипчук Р. В. Коллард Юрій Жерардович. Енциклопедія сучасної України. Київ: Інститут енцикл. Досл. НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-4115> (дата доступу: 05.02.2025).

7. Прохода В. Записки непокірного. Т. 2: На чужині. Національно-культурна діяльність, боротьба за існування й перебування на дні життя. Новий Ульм, 1972. 364 с.

8. Стамбол І. І. Іван Львович Липа в українському національному русі: лікар, письменник, тарасівець / ред., авт. передм. В. М. Хмарський; НАН України, НБУ ім. В. І. Вернадського, ОНУ ім. І. І. Мечникова. Київ; Одеса, 2017. 296 с.

9. Стамбол І. І., Кучеренко С. В. Іван та Юрій Липи. Харків: Фоліо, 2016. 121 с.

References:

1. Burnadz M. Na ukrainsko-rumunskim pohranychu. Kalendar "Chervonoï Kalyny". Lviv. 1931. P. 133–141. [in Ukrainian].

2. Kollard Yu. Spohady yunatskykh dnev: ukrainska studentska hromada v Kharkovi i Revoliutsiina ukrainska partiia 1897–1906 / red. M. Antonovych. Toronto: Sribna dumka, 1972. 223 p. [in Ukrainian].

3. Korolko A. Rumunaska okupatsiia Pokuttia y Halytskoi Hutsulshchyny (traven – serpen 1919 r.). Peredumovy, perebih, naslidky. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 6: Istorychni nauky. 2016. Iss. 14. P. 195–210. [in Ukrainian].

4. Lavrov Yu. P. Kollard Yurii. Entsyklopediia istorii Ukrainy. Kyiv: Naukova dumka, 2007. Vol. 4. P. 454. [in Ukrainian].

5. Lypa I. Zi shchodennyka. Pravdyvi podii 1919 r. Yurii Lypa. Zbirnyk statei i materialiv, pryurochenykh 100-litnomu yuvileiu z dnia narodzhennia Yuriiia Lypu /uporiad. I. Skrypnyk. Ivano-Frankivsk: Fakel, 2021. P. 79–105. [in Ukrainian].

6. Pylypchuk R. V. Kollard Yurii Zherardovych. Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy. Kyiv: Instytut ents. dosl. NAN Ukrainy. URL: <https://esu.com.ua/article-4115> (Accessed 05.02.2025). [in Ukrainian].

7. Prokhoda V. Zapysky nepokirnoho. T. 2: Na chuzhyni. Natsionalno kulturna diialnist, borotba za isnuvannia y perebuvannia na dni zhyttia. Novyi Ulm, 1972. 364 p. [in Ukrainian].

8. Stambol I. I. Ivan Lvovych Lypa v ukrainskomu natsionalnomu rusi: likar, pysmennyk, tarasivets / red., avt. peredm. V. M. Khmarskyi; NAN Ukrainy, NBU im. V. I. Vernadskoho, ONU im. I. I. Mechnykova. Kyiv; Odesa, 2017. 296 p. [in Ukrainian].

9. Stambol I. I., Kucherenko S. V. Ivan ta Yurii Lypu. Kharkiv: Folio, 2016. 121 p. [in Ukrainian].